

December 2017

Strukturudvikling i dansk landbrug 2016-2025

Indhold	Side
Indhold	1
Highlights	2
Baggrund, formål og afgrænsning	3
Strukturudviklingen i tal og grafik	3
<i>Arealudvikling, antal bedrifter, bedrifternes størrelse</i>	3
<i>Forpagtning</i>	8
<i>Specialisering</i>	11
<i>Andre karakteristika</i>	11
Strukturudviklingens drivere	11
<i>Størrelsesøkonomi</i>	12
<i>Teknologisk udvikling</i>	12
<i>Politik og lovgivning</i>	13
<i>Infrastruktur</i>	14
<i>Økonomi og konjunktur</i>	14
<i>Finansieringsforhold, ejerformer og demografi</i>	15
<i>Økologi</i>	18
<i>Miljø og natur</i>	19
<i>Bioenergi</i>	20
Specifikt for de største driftsgrene	21
<i>Kvægsektoren</i>	21
<i>Svinesektoren</i>	23
<i>Planteproduktion</i>	26
Bilag I: Definitioner	27

Kontakt:

Erhvervsøkonomisk chef Klaus Kaiser

T +45 8740 5175 / M +45 2013 5175

E kak@seges.dk

Medvirkende:

Svinesektoren: Michael Groes Christiansen

Kvægsektoren: Arne Munk

Planteproduktion: Ove Lund

Finansiering og ejerformer; Kenneth Kjeldgaard

Miljø og natur: Irene Wiborg

Økologi: William Schaar Andersen

Data og research: Thomas Ørnbøl Pedersen

Highlights

- Efter en mindre opbremsning i perioden efter finanskrisen, fortsætter strukturudviklingen nu med uformindsket styrke, og bedrifterne bliver færre, større og mere specialiserede.
- Antallet af bedrifter ventes at blive reduceret fra knap 36.000 i 2016 til ca. 30.000 i 2025. Heltidsbedrifter reduceres fra 9.789 til ca. 7.000. Dvs. næsten hvert tredje heltidsbrug ophører inden for de næste ti år!
- En gennemsnitlig heltidsbedrift vokser til gengæld fra 186 ha. i 2016 til 252 ha. i 2025. Udviklingen går hurtigst inden for svine- og mælkeproduktion. Samtidig stiger anvendelsen af forpagtning.
- Strukturudviklingen foregår dels gennem dynamisk vækst og udvikling på eksisterende bedrifter med god økonomi og dels gennem effektive bedrifters overtagelse af mindre effektive bedrifter. Set i det lys er strukturudviklingen en naturligt element i bevarelsen af et konkurrencedygtigt erhverv.
- Strukturudviklingen drives især af den globale konkurrence med større liberalisering, teknologisk orienteret produktion, faldende bytteforhold og pres på marginalerne. Det gør det nødvendigt at stræbe efter at forbedre konkurrenceevnen gennem størrelsesøkonomiske fordele via lavere enhedsomkostninger, teknologiudnyttelse, specialisering, og optimering af finansiering, afsætning og indkøb mv.
- I dette lys er strukturudvikling et vilkår og først og fremmest et spørgsmål om overlevelse, ikke højere velstand, da pricing power ligger hos forbrugere og mellemed, der opnår fordele i form af billigere og bedre produkter.
- Hvis andre drivere end økonomi og teknologi skal have en længerevarende effekt på strukturudviklingen, kræves et paradigmeskifte. Et sådant potentiale har fremvæksten af nye ejerformer, investorer og finansiering, markedsliberaliseringer samt tilpasning til krav fra omverdenen inden for natur, klima og miljø.
- Derimod synes andre drivere for strukturudviklingen primært at have en midlertidig effekt. Det gælder forhold som konjunkturudsving og i en vis udstrækning også politik og lovgivning.
- Blandt heltidsbrugene tegner der sig konturerne af større differentiering i produktion og ejerskab, hvorved den nuværende dominerende ejerform, selvejet, i stadig højere grad bliver udfordret. Det skyldes behovet for at kunne tilvejebringe den fornødne kapital samt håndtere de stadig mere komplekse udfordringer i større virksomheden med hensyn til ledelse, økonomi- og risikostyring, finansiering, forretningsudvikling, strategi mv.
- Under processen med større differentiering skiller tre hovedgrupper af landbrug sig ud; traditionel landbrugsproduktion med fuldt selveje, stordrift i selskabsform samt nicheproduktion typisk som selveje.
- Udfordringerne inden for finansiering forstærkes af et ophobet behov for ejerskifte på bedrifter med ældre ejere samt på visse bedrifter også et investeringsefterslæb efter en række vanskelige år.
- Deltidssegmentet gennemgår samme udvikling som heltid og blive færre og større, blot i et langsommere tempo. Og da landbrugsproduktionen ikke udgør familiens hovedindkomst, vil deltidssegmentet i højere grad være i stand til at bevare en differentieret produktion.

Baggrund, formål og afgrænsning

Landbrugets strukturudvikling forbindes oftest med udviklingen i antal og størrelse på landbrugsvirksomhederne. Strukturudviklingen kan dog defineres og beskrives på flere måder. Der er samtidig et samspil mellem karakteristika og drivere for strukturudviklingen. Endvidere har landbrugets struktur fået en endnu bredere betydning, således at så forskellige forhold som specialisering, koncentration, ejerformer, finansieringsforhold, miljø, bioenergi, økologi m.m. er indbefattet i strukturudviklingen.

Også andre elementer har et samspil med strukturudviklingen i primærproduktionen og kunne have været inddraget i analysen. Det gælder for eksempel forskning og udvikling, forsyningsindustrien, forarbejdning, forædling, distribution, afsætning, engros, vertikal integration, urbanisering, arbejdsproduktivitet, internationalisering, detailsalg og forbrugertrends. Det er dog fravalgt i dette notat

Siden 1960'erne har strukturudviklingen i landbruget været markant, og der er ikke umiddelbart tegn på, at udviklingen standser eller vender. Samtidig er holdningerne til strukturudviklingen delte, både i landbruget og i befolkningen. Da strukturudviklingen er ganske gennemgribende, brydes både økonomiske og følelsesmæssige argumenter på områder som hensynet til landbrugskulturen, landskabsudviklingen, sympatier for bestemte ejerformer, ressourceanvendelse, omkostningseffektivitet, finansiering, udnyttelse af teknologi og innovationskraft, konkurrenceevne og indtjening.

Dette notat har ikke til formål at tage stilling for eller imod strukturudviklingen. Hovedsigtet er derimod at foretage en fremskrivning til 2025 af bedrifternes antal og størrelse for sektoren og hoveddriftsgrene samt give en vurdering af de væsentligste drivere for strukturudviklingen. Fremskrivningerne er i sagens natur usikre.

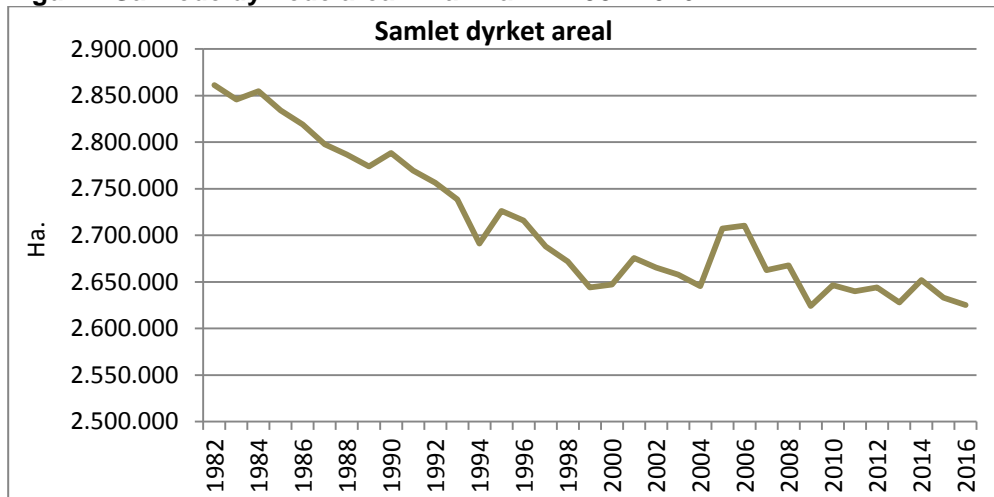
Strukturudvikling i tal og grafik

Arealudvikling, antal bedrifter og bedrifternes størrelse

Nedenfor illustreres den hidtidige udvikling samt en fremskrivning af strukturudviklingen frem til 2025.

Det samlede dyrkede areal udgjorde 2.625.093 ha. i 2016. Siden 1970'erne er arealet faldet med ca. 0,4 pct. om året. Efter år 2000 er faldet i det dyrkede areal fortsat, men kun med 0,1 pct. om året.

Figur 1: Samlede dyrkede areal i Danmark – 1982-2016

Faldet skyldes en kombination af befolkningsudvikling, byudvikling, infrastruktur og natur. Af samme årsager kan det forventes, at det dyrkede areal også vil falde i de kommende år.

Den historiske udvikling har på flere områder udviklet sig næsten lineært i en langvarig og næsten entydig trend de sidste 4-5 årtier. Denne historisk danner sammen med en række generelle og specifikke drivere (jf. senere afsnit) udgangspunkt for fremskrivningen af strukturudviklingen i forhold til bedrifternes antal og størrelse.

Tabel 1: Udvikling i antal bedrifter – fremskrivning til 2025

	1973	1980	1990	2000	2010	2015	2016	2020	2025
Landbrugsareal i alt, mio. ha.	-	2,861*	2,788	2,647	2,646	2,633	2,625	2,605	2,580
Alle bedrifter	118.000	101.700	79.338	54.541	42.099	36.637	35.674	33.025	30.065
Heltidsbedrifter	81.600	57.000	35.240	22.458	12.412	10.776	9.789	8.440	7.015
- heraf planter	17.400	12.800	7.461	4.811	2.687	2.448	2.443	2.165	1.865
- heraf kvæg	56.000	32.000	18.557	9.976	4.523	3.694	3.282	2.635	2.000
- heraf svin, fjerkræ	8.200	11.400	9.222	6.722	3.763	2.795	2.589	2.165	1.725
Deltidsbedrifter*	36.400	44.700	44.098	32.083	29.687	25.885	25.885	24.585	23.050
- heraf "hobbylandbrug"	-	-	13.195	8.730	9.924	7.438	7.339	6.950	6.500

* Deltidsbedrifter indeholder både egentlige deltids-produktionslandbrug og "hobbylandbrug". Sidstnævnte er mindst og er kendetegnet ved at være under 10 ha. og har under 10.000 EUR i standardomsætning. Disse har ofte bortforpagtet jorden.

Indtil 1960 var der et nogenlunde stabilt antal landbrugsbedrifter på ca. 200.000. Derefter skete der et drastisk fald, og siden starten af 70'erne har der været en nedgang i antallet af bedrifter på gennemsnitligt ca. 3,0 pct. pr. år – 4,6 pct. for heltids- og 1,2 pct. for deltidsbedrifter. I 1984 var der for første gang flere deltidsbrug end heltidsbrug.

Tabel 2: Gennemsnitlig ændring i antal landbrugsbedrifter pr. år* – fremskrivning til 2025

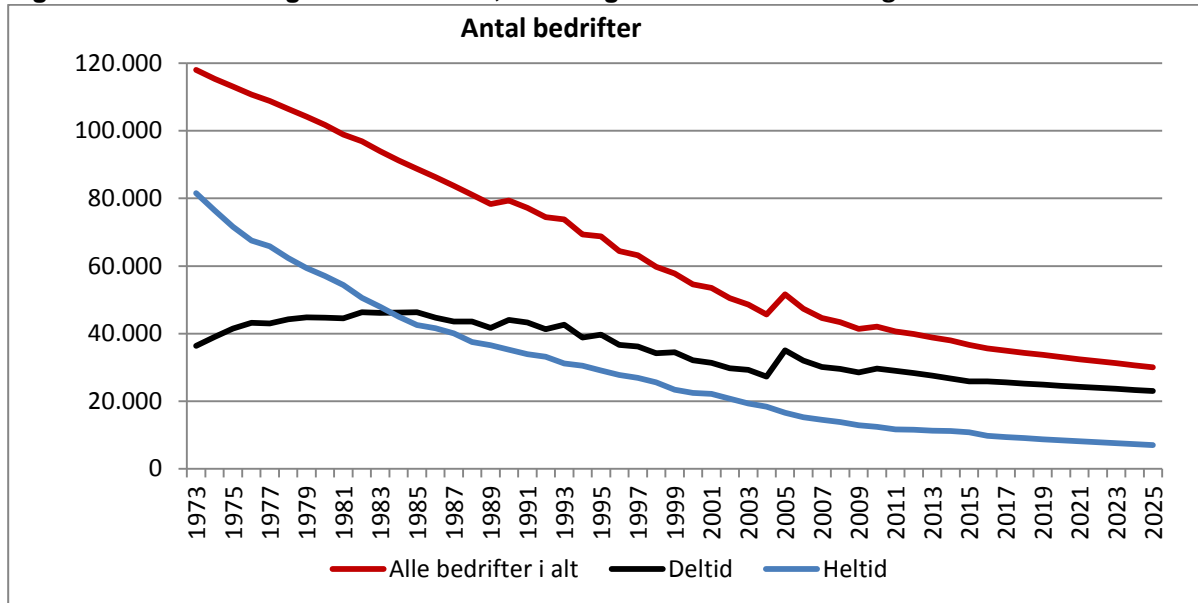
	1973-1979	1980-1989	1990-1999	2000-2009	2000-2016	2017-2025	1973-2025
Landbrug i alt	-2.300	-2.590	-2.047	-1.645	-816	-561	-1.915
Landbrug i alt i pct.	-2,1	-2,8	-3,0	-4,3	-2,1	-1,7	-3,0
Heltid i alt	-3.700	-2.280	-1.323	-1.047	-444	-277	-1.670
Heltid i pct.	-5,1	-4,7	-4,4	-5,1	-3,8	-3,3	-4,6
Deltid i alt	1.400	-310	-724	-598	-372	-284	-245
Deltid i pct.	3,6	-0,7	-1,8	-3,9	-1,3	-1,2	-1,2

* Enkelte år med databrud er udeladt eller korrigeret i beregningerne. Databrudene skyldes nye definitioner på landbrugsejendomme samt typebestemmelse i forhold til driftsgren og heltid/deltid.

Faldet i antal bedrifter var størst i 00'erne. Siden har faldhastigheden været aftagende. Det skyldes primært en større procentvis nedgang i antallet af deltidsbrug. Den procentvise nedgang i heltidsbrug har været nogenlunde konstant på gennemsnitligt 4-5 pct. om året. I det kommende årti ventes et lidt lavere tempo for strukturudviklingen, primært på grund af udfordringerne med finansiering, kapitalfremskaffelse og nye ejerformer jf. afsnit nedenfor.

Det samlede antal landbrugsbedrifter ventes at falde fra ca. 35.700 i 2016 til ca. 30.000 i 2025. Størstedelen af faldet skyldes en nedgang i antallet af deltidsbedrifter, men målt i procent ventes den kraftigste reduktion fortsat at finde sted for heltidsbedrifter.

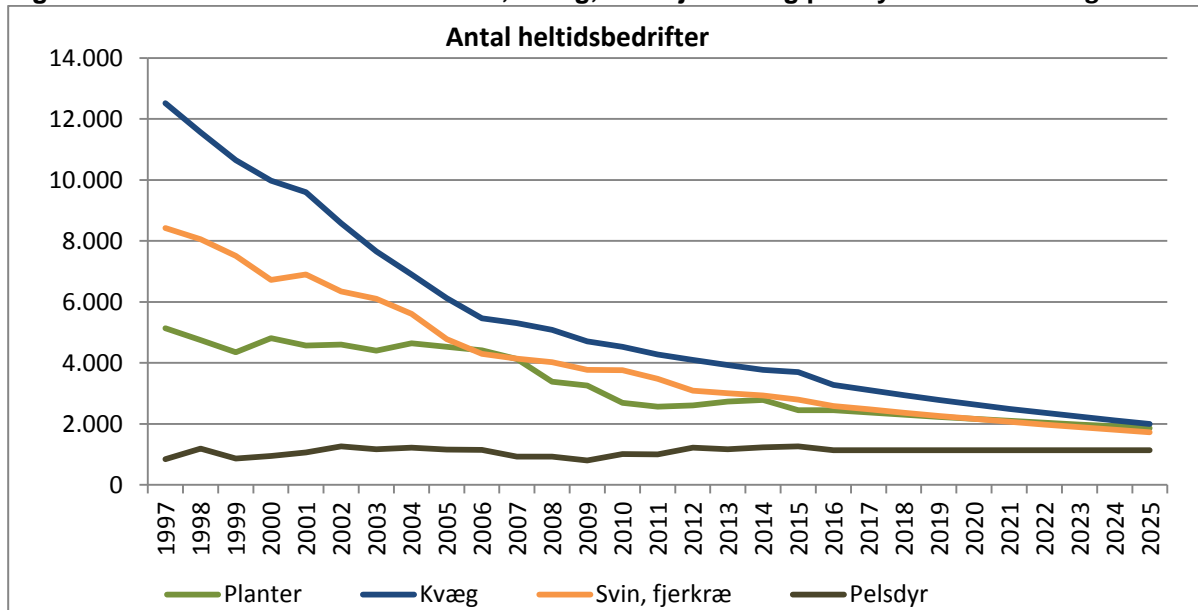
Figur 2: Antal landbrugsbedrifter - I alt, heltid og deltid – fremskrivning til 2025

Antallet af heltidsbedrifter ventes reduceret til ca. 7.000 bedrifter. Det er et fald på ca. 2.770 virksomheder, svarende til næsten 30 pct. af alle heltidsbedrifter (mod et fald på 11 pct. af deltidsbedrifterne i samme periode). Næsten hver tredje heltidsbedrift ventes således at ophøre inden for de næste ti år!

De største procentvise fald forventes inden for mælkebrug og svinebrug (hvh. 39 og 38 pct.). Frem til ca. år 1960 var det normen, at der både var kvæg og svin på bedrifterne. Herefter indtrådte en stadig højere grad af specialisering. Samtidig er det nu overvejende heltidsbedrifterne, der har dyrehold af betydning. Deltidsbedrifter med kødkvæg er dog en undtagelse.

Figur 3: Antal heltidsbedrifter – Planter, Kvæg, Svin/fjerkræ og pelsdyr – fremskrivning til 2025

I 2016 udgjorde bedrifter med kvæg ca. en tredjedel af alle heltidsbrug, mens bedrifter med svin og planteavl hver udgør knap en fjerdedel af alle heltidsbrug. Pelsdyr står for ca. 12 pct. af heltidsbrugene. Frem mod 2025 ventes andelen af bedrifter med kvæg og svin at falde, mens andelen med planteavl og mink ventes at stige lidt.

Inden for de senere år er antallet af heltidsbedrifter faldet hurtigst for bedrifter med kvæg og svin. Der er dog variation fra årti til årti. Således er antallet af planteproducenter faldet mest i 90'erne, svineproducenter i 00'erne og 10'erne, mens faldet var størst for kvægbrug i 00'erne.

Tabel 3: Gennemsnitlig ændring i antal landbrugsbedrifter pr. år* – fremskrivning til 2025

	1973-1979	1980-1989	1990-1999	2000-2009	2000-2016	2017-2025	1973-2025
Heltidsbedrifter i alt	-3.700	-2.280	-1.323	-1.047	-444	-277	-1.670
Heltidsbedrifter i alt i pct.	-5,1	-4,7	-4,4	-5,1	-3,8	-3,3	-4,5
Planteavlsbrug i alt	-767	-470	-376	-109	-116	-58	-348
Planteavlsbrug i pct.	-4,7	-4,1	-5,9	-4,1	-3,7	-2,7	-4,5
Kvægbrug i alt	-3.383	-1.650	-855	-595	-203	-128	-1.226
Kvægbrug i pct.	-7,1	-6,0	-5,7	-7,0	-5,0	-4,8	-6,2
Svinebrug i alt	467	-160	-189	-374	-169	-86	-130
Svinebrug i pct.	6,6	-1,5	-2,1	-5,1	-5,2	-4,0	-1,9

* Enkelte år med databrud er udeladt eller korrigeret i beregningerne.

I takt med, at antallet af landbrug er faldet, er bedrifternes størrelse vokset. Landbrugsbedrifternes størrelse kan måles på forskellig vis, for eksempel antal ha./dyr, omsætning, aktivmasse, normtimeforbrug, beskæftigede, værditilvækst oa. Næsten synkront med faldet i antallet af bedrifter ventes landbrugenes størrelse af vokse. Den størrelsesmæssige udvikling af heltidsbedrifterne er et spejlbillede af den antalsmæssige udvikling. Således vokser størrelsen hurtigst, når antallet reduceres mest og omvendt.

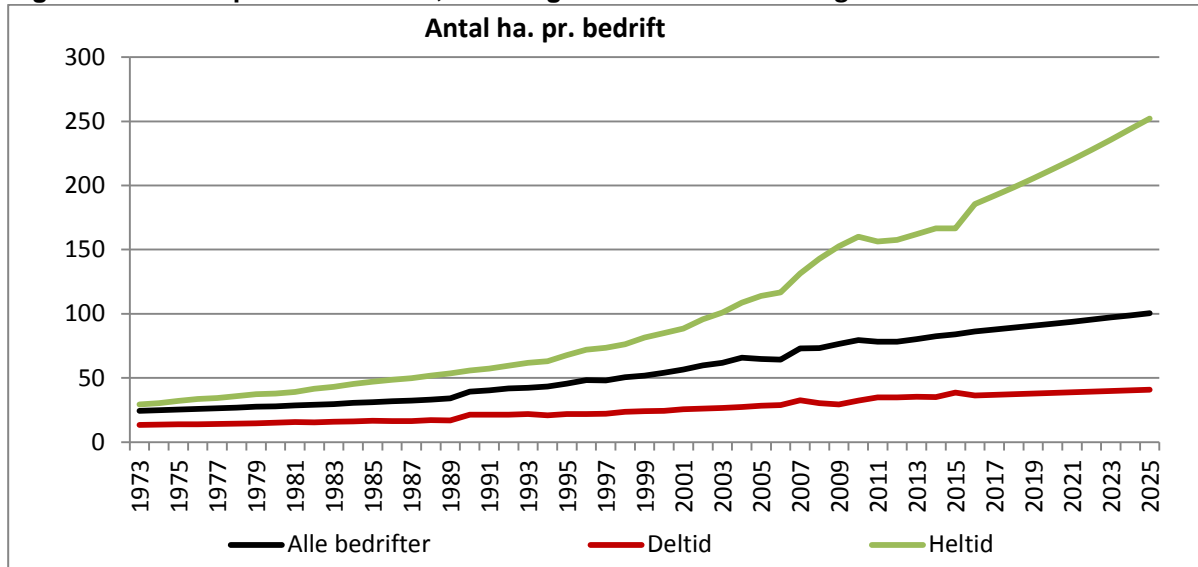
Tabel 4: Udvikling i størrelsen af bedrifterne – fremskrivning til 2025

	1973	1980	1990	2000	2010	2015	2016	2020	2025
	Dyrket areal, ha.								
Heltidsbedrifter	29,4	37,9	55,8	85,1	153	166,6	185,5	213	252
- Malkekvæg, konv.	25,2	32,3	45,3	74	134,6	154,4	162,5	192	252
- Svinebedrifter, konv.	21,7	30,6	48,9	85,2	173,3	165,6	184,1	215	260
- Planteproducenter, konv.	46,8	58,6	92	122,1	210	259	282	325	390
Deltidsbedrifter	13,4	15,1	21,4	24,5	32,4	38,6	36,3	39	41
	Antal dyr pr. bedrift								
Malkekøer, heltid	19,2	29,2	38,3	61,5	133,9	166	171	213	280
Slagtesvin, heltid	208	467	722	1.900	4.319	5.970	6.281	7.695	9.920

En gennemsnitlig heltidsbedrift drev ca. 29 ha. i 1973. Siden er den vokset til 186 ha. i 2016. Herfra ventes en gennemsnitlig vækst på ca. 6 ha. pr. år til 252 ha. i 2025. Også deltidsbedrifter vokser.

Målt på antal dyr vokser en gns. kvægbedrift fra 19 køer i 1973 til 171 i 2016 og ventes på 280 køer i 2025. En slagtesvinebedrift ventes at vokse fra 208 slagtesvin i 1973 til 6.281 i 2016 og 9.920 i 2025.

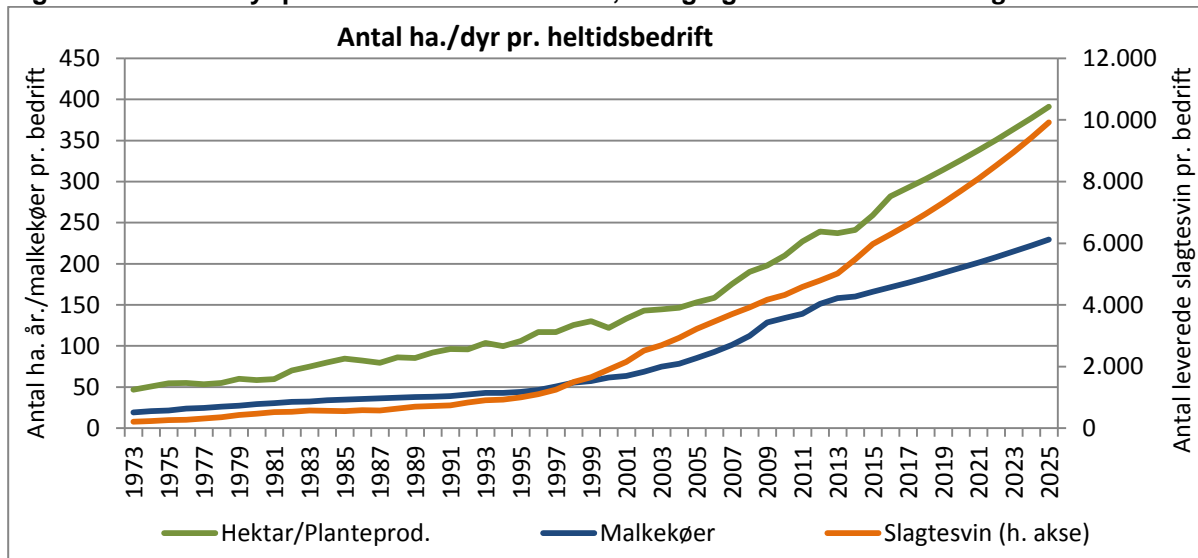
Figur 4: Antal ha. pr. bedrift – Alle, heltid og deltid* – fremskrivning til 2025

* Enkelte år med databrud er udeladt eller korrigeret i beregningerne. Dyrket areal.

Den markante udvikling i retning af stadig større bedrifter ses i særdeleshed i dyreholdet, især mælke og svineproducenter. Det skyldes, at produktion af animalske produkter i meget høj grad er blevet specialiseret, at animalsk produktion ofte kræver udnyttelse af stordriftsfordele, og at arbejdsprocesserne i storstilet animalsk produktion er vanskeligere at forene med arbejde uden for bedriften.

Figur 5: Antal ha./dyr pr. heltidsbedrift – Planter, kvæg og svin* – fremskrivning til 2025

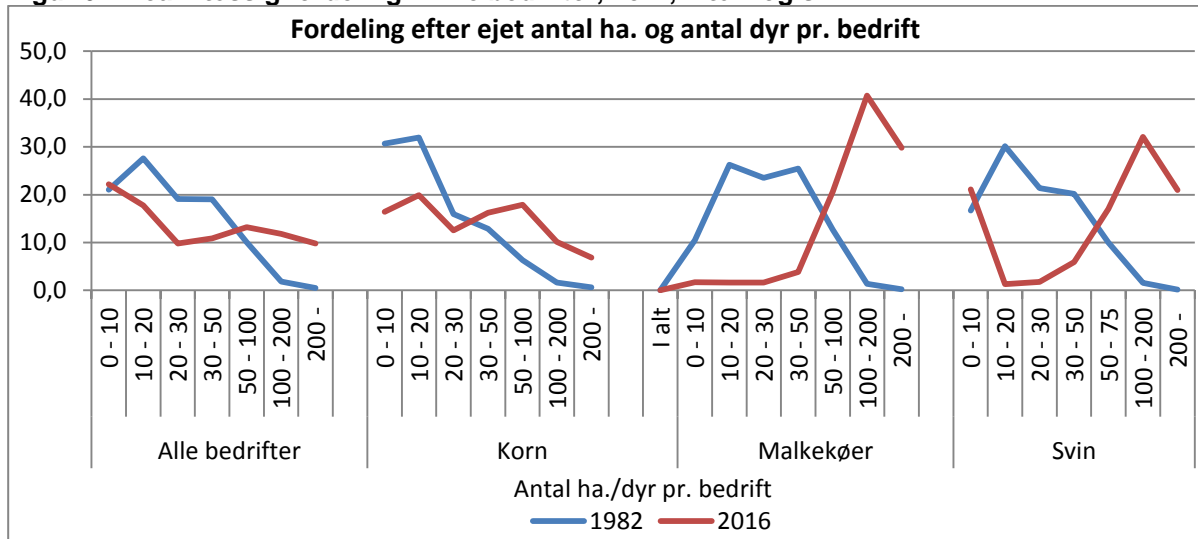
* Dyrket areal.

Målt som gns. antal ha./dyr pr. bedrift er den størrelsesmæssige udvikling gået hurtigst inden for svineproduktion, efterfulgt af mælkeproduktion, mens planteproduktion har været mere afdæmpet.

Alle bedriftstyper havde i starten af 80'erne klart flest bedrifter under 100 ha. Der er dog sket et markant skifte for de animalske producenter, så der nu er klart flest mælke- og svineproducenter med

over 100 ha. Mælke- og svineproduktion på deltidsbasis er næsten ophørt. Andelen af større plante-producenter øges, men der er fortsat flest planteavlere under 100 ha, hovedparten deltidslandmænd.

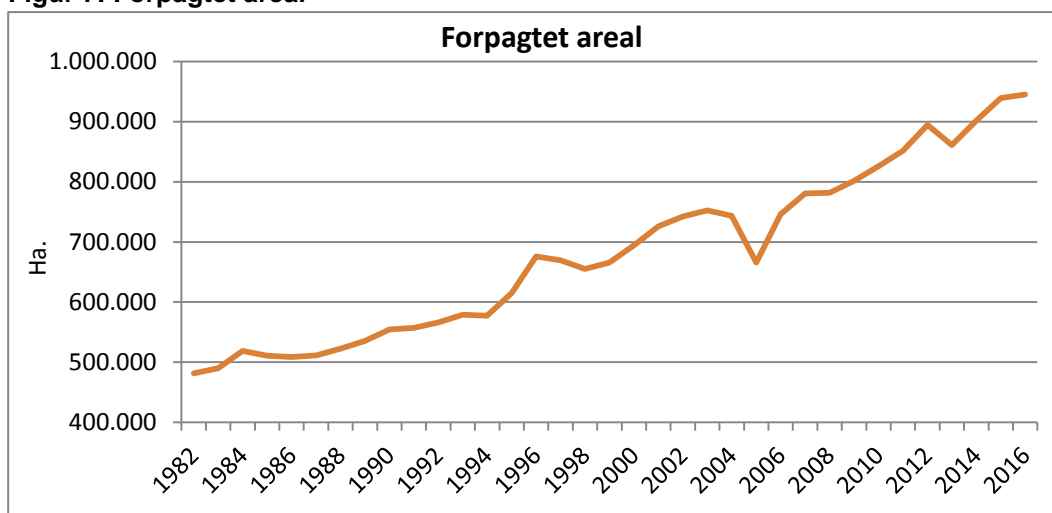
Figur 6: Arealmæssig fordeling – Alle bedrifter, korn, mælk og svin

Forpagtning

Selvejet har siden første halvdel af 1800-tallet været den klart dominerende ejerform i landbruget, og vil formentlig være det i de næste mange år. Men der er sket en større udbredelse af forpagtning gennem de seneste årtier. Forpagtning foretages typisk for at opnå stordriftsfordele i planteproduktion, af finansieringsmæssige hensyn eller for opnå bedre harmoni i animalsk produktion i forhold til foderproduktion og husdyrgødning.

Figur 7: Forpagtet areal

I perioden fra 1982 til 2016 steg det samlede forpagtede areal fra ca. 480.000 ha. til 946.000 ha.

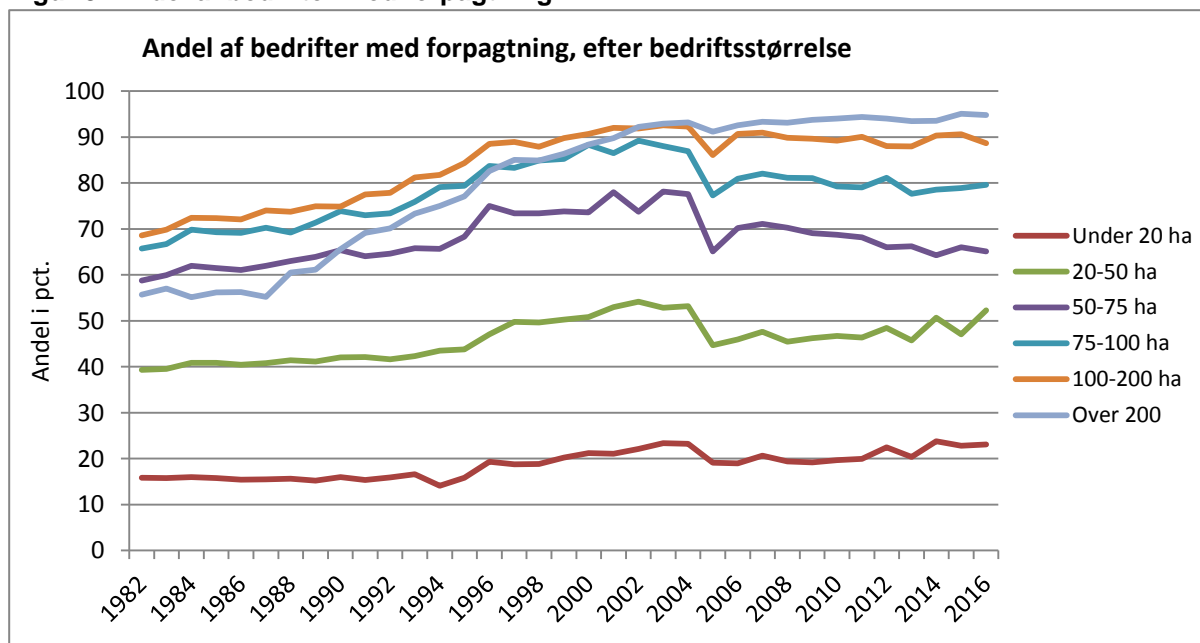
Eftersom det samlede dyrkede areal er reduceret lidt i perioden, er andelen af det samlede dyrkede areal, som forpagtes, mere end fordoblet – fra ca. 17 pct. til ca. 36 pct. Dvs. at for mere end en tred-

jedel af jorden gælder, at det ikke er ejeren, der driver den. Tilsvarende er der sket en stigning i andelen af bedrifter, som anvender forpagtning – fra ca. 30 pct. i 1982 til ca. 50 pct. i 2015.

Størrelsen af bedrifterne har indflydelse på, i hvilken udstrækning forpagtning bliver anvendt. Jo større bedrifter, desto større tilbøjelighed til at anvende forpagtning. Det ses af Figur 3, at over 90 pct. af bedrifterne med over 100 ha. anvender forpagtning. Modsat er det under halvdelen af bedrifterne under 50 ha., som forpagter, og under 20 ha. er det kun godt 20 pct. som forpagter.

At det samlede forpagtede areal vokser, skyldes primært, at der sker en forskydning mellem små og store bedrifter, jf. den klare tendens til, at tilbøjeligheden til at forpagte vokser med størrelsen. Det gælder især gruppen over 200 ha., der som den eneste også vokser i antal.

Figur 8: Andel af bedrifter med forpagtning

Karakteristisk for tilforpagterne er, at de overvejende er produktionslandmænd, hvorimod mange bortforpagtere bor på små landejendomme og har anden hovedbeskæftigelse eller er pensionister.

Hvad angår tilforpagterne, gælder blandt andet følgende karakteristika:

- Der er størst tilbøjelighed til at anvende forpagtning i de største driftsgrene; mælk, svin og planter. Inden for disse driftsgrene er det typisk over 80 pct. af heltidsbrugene, der anvender forpagtning. Heltidsbrug i de øvrige driftsgrene anvender i gns. forpagtning for 50 pct. vedkommende.
- Anvendelsen af forpagtning falder med alderen. Næsten to ud af tre landmænd under 50 år benytter forpagtning, mens det er under halvdelen over 65 år.
- Ca. 80 pct. af bedrifterne med en omsætning over 5 mio. kr. benytter forpagtning, mens det er under halvdelen af landbrugene med en omsætning under 2 mio. kr.
- Der er kun små geografiske forskelle i anvendelsen af forpagtning. De små forskelle peger på lidt større anvendelse på Fyn og Østjylland og modsat lidt mindre anvendelse i Vestjylland.

Samlet set er tilbøjeligheden til at forpagte jord størst for mælke-, svine- og planteproducenter, falder med landmandens alder, stiger med bedriftens størrelse og er nogenlunde jævnt fordelt på landsdele.

Årsagerne til den stigende grad af forpagtning skal findes i både præferencer og nødvendighed.

Præferencerne for forpagtning skyldes dels, at forpagtet jord er mindre forpligtende ved ind- og udtræden af erhvervet. Forpagtning kan være første skridt på vejen mod at blive selvstændig for en ung landmand. Samtidig kan det være en bedre løsning at lade en forpagtningsaftale udløbe end at skulle sælge jord, hvis landmanden vil ud af erhvervet eller vil drosle ned. Der kan også være et pris-mæssigt aspekt, hvis landmanden skønner, at jordpriserne vil stige, eller at landmanden risikerer at sælge med et tab.

Ved at forpagte undgår landmanden samtidig at eksponere sig for risikoen for prisfald på jord, og den finansielle gearing vil være lavere end ved køb af jord. Forpagtningsafgiften kan således ud over at give produktionsretten til jorden også betragtes som en forsikringspræmie mod prisfald. Omvendt gavner jordbesiddelse op til harmoni ofte i en kreditmæssig sammenhæng.

Nødvendigheden af forpagtning kan være i form af begrænset udbud af jord, og at det derfor ikke er muligt at købe tilstrækkelig jord i forbindelse med opstart eller en udvidelse af produktionen.

Nødvendigheden kan også skyldes et stadig større krav i forbindelse med finansiering. Det kan have været vanskeligt for landmænd selv at generere den fornødne likviditet, og egenkapitalen kan være utilstrækkelig. Det gælder generelt, men i særdeleshed i forhold til unge og nyetablerede landmænd.

Traditionelt er forpagtning mest forekommet som delforpagtning, og ofte forpagtes hos mere end én. De senere år er der eksempler på helforpagtninger af jord eller hele landbrugsvirksomheden, både jord og bygninger. Det er typisk institutionelle investorer eller formuende privatpersoner, der opkøber landbrug og forpagter dem ud til landmænd, undertiden med en købsoption og delt upside på indtjening og evt. værdistigning som en del af incitamentet for både ejer og forpagter. Der er grund til at forvente, at helforpagtning af jord eller hele virksomheden vil fylde lidt mere fremtiden.

Tabel 5: Udvikling i forpagtet areal – fremskrivning til 2025

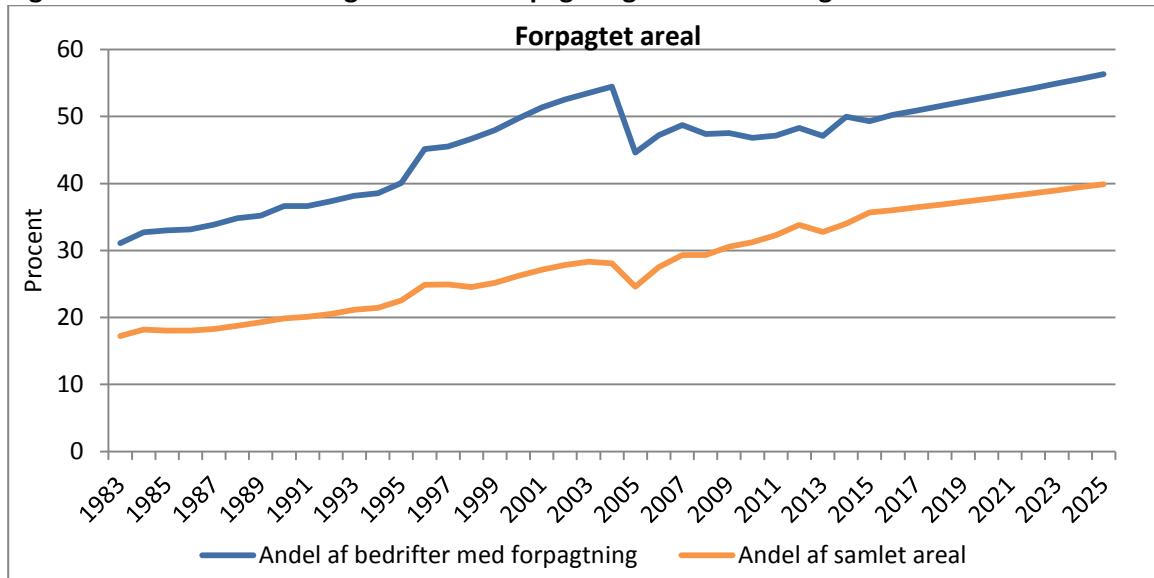
	1983	1990	2000	2010	2016	2020	2025
Samlet dyrket areal, 1.000 ha.	2.846	2.788	2.647	2.646	2.625	2.605	2.580
Forpagtet areal, 1.000 ha.	490	554	694	826	946	986	1.038
Andel forpagtet af samlet areal, %	17,2	19,9	27,1	31,2	36,0	37,8	40,3
Andel af bedrifter med forpagtning, %	31,1	36,7	49,7	46,8	50,2	51,4	53,5

Strukturudviklingen med stadig større bedrifter ventes af konkurrencemæssige årsager at fortsætte. Eftersom der er en klar tendens til, at større bedrifter i højere grad anvender forpagtning, ventes det at øge andelen af forpagtet jord.

Samtidig vil der fortsat være finansielle og kapitalmæssige begrænsninger for landbrugsbedrifterne i de kommende år samt øget forekomst af institutionelle og eksterne investorer i dansk landbrug, som ofte indebærer modeller med forpagtning.

Årsagerne til forpagtning taget i betragtning, er der grund til at forvente, at tendensen mod øget anvendelse af forpagtning vil fortsætte nogenlunde som i de foregående årtier, måske en anelse langsommere i overensstemmelse med vores forventning til strukturudviklingen i øvrigt.

Figur 9: Andel af bedrifter og areal med forpagtning – fremskrivning til 2025

Specialisering

Generelt er bedrifterne blevet mere specialiserede. Bedrifter med blandet dyrehold var tidligere almindeligt. For eksempel havde mange landmænd både køer og svin. Siden 2004 har bedrifter med blandet dyrehold dog udgjort under 1 pct. af alle bedrifter, og der er nu kun ganske få bedrifter, der ikke har specialiseret sig inden for en enkelt driftsgren. Driftsformen med blandet dyrehold forventes stort set at forsvinde fra heltidssegmentet, således at det kun forefindes i begrænset omfang blandt deltidslandmænd.

Udviklingen mod større specialisering skyldes blandt andet den teknologiske udvikling samt skærpede krav til effektivitet og produktivitet, som ofte forudsætter specifik know how inden for et snævert område og stordrift. Derudover har lovgivning inden for fødevarer sikkerhed også medvirket.

Andre karakteristika

Derudover omfatter strukturudviklingen blandt andet også følgende tendenser, som denne analyse dog ikke beskriver nærmere:

- Stigende **vertikal integration** – tættere sammenknytning af produktion og afsætning.
- Stigende **arbejdskraftproduktivitet** - større produktion med mindre arbejdskraft.
- Stigende **internationalisering** – eksportfokus og grænseoverskridende investeringer og samarbejde.
- Stigende aktiviteter inden for **andre forretningsområder** – maskinstation, energiproduktion, turisme, ejendomme mv.
- Stigende geografisk koncentration – komparative fordele og klyngedannelser.

Strukturudviklingens drivere

Strukturudviklingen bliver drevet af en lang række faktorer. De har forskellig natur - økonomisk, teknologisk, strukturelt, psykologisk mv. Nogle af faktorerne følger markedsudviklingen, mens andre kan påvirkes politisk. Når formålet som her er at forudsige strukturudviklingen over en længere årrække, er det nødvendigt at tage stilling til driverne.

En fremskrivning af strukturerne besværliggøres af, at det er vanskeligt statistisk at påvise årsags-sammenhænge mellem drivere og strukturudvikling. Dels er det vanskeligt at isolere enkeltfaktorer, og dels er der ofte en forskydning i gennemslagstidspunktet. Faktorerne kan også påvirke landmændenes reaktionsmønster forskelligt, og psykologiske motiver kan overskygge rationelt-økonomiske motiver. Fremskrivningen baseres derfor på skønnede årsagssammenhænge og styrken af disse. Driverne for strukturudviklingen kan opdeles i generelle drivere og driftsgrensspecifikke drivere.

De generelle drivere er gældende for landbruget som helhed, uafhængigt af driftsgrenen. De kan have forskellig styrke, men påvirker samtlige driftsgrene.

Fælles for mange af landbrugets egne generelle struktur-drivere er jagten på øget produktivitet og forbedret konkurrenceevne. Hvis ikke konkurrenceevnen som minimum forbedres i takt med den løbende forringelse af bytteforholdet, forringes bedriftens indtjeningsevne.

Som en bagvedliggende forudsætning gælder ligeledes, at konkurrenceevnen skal opretholdes i forhold til de effektive konkurrenter, da det er virksomhederne i den gode ende af konkurrenceskalaen, der på sigt afgør bytteforholdet.

Eksempler på landbrugsspecifikke drivere, der kan højne produktivitet og forbedre konkurrenceevnen er den teknologiske udvikling og størrelsesøkonomi.

Også forhold uden for landbruget har indflydelse på strukturudviklingen. Disse eksterne drivere udgør en del af rammevilkårene for landbruget, heriblandt politik, lovgivning, infrastruktur og finansiering. Andre eksterne drivere relaterer sig primært til markedsforhold, såsom handelsaftaler, verdensmarkedspriser og økonomiske konjunkturer.

Størrelsesøkonomi

Størrelsesøkonomiske fordele har stor betydning for strukturudviklingen i landbruget. Mange landmænd stræber efter at kunne nedbringe omkostningerne pr. enhed ved at øge produktionen og derved styrke konkurrenceevnen.

Rationalet bag størrelsesøkonomiske fordele er, at en del af de faste omkostninger kan spredes ud over flere producerede enheder, større forhandlingskraft overfor aftagere, finansielle samarbejdspartnere og leverandører samt bedre udnyttelse af investeringer og ny teknologi.

I store dele af landbruget er der almindelig enighed om, at der på de fleste bedrifter stadig er størrelsesøkonomiske fordele at hente. Det peger i retning af et ønske fra en overvejende del af landmændene om at fortsætte strukturudviklingen mod større landbrug for at styrke konkurrenceevnen.

Teknologisk udvikling

Teknologi og stordriftsfordele hænger tæt sammen. Men teknologi antages også på anden vis at have betydning for strukturudviklingen i landbruget.

Samlet set kan teknologi erstatte og forrykke forholdet mellem indsatsfaktorerne jord, arbejdskraft og kapital, eksempelvis hvor jorden kan udnyttes mere effektivt, og arbejdskraft kan overflødiggøres. Dette har været en gennemgående trend, idet jord er et knapt gode, og prisen på arbejdskraft er steget mere end prisen på andre indsatsfaktorer i landbruget.

Teknologi favoriserer ofte større bedrifter, da det undertiden kræver produktion i større skala, før produktivetsgevinsten kan opnås, og fordi kapitalbehovet kan være stort. Desuden stiller ny teknologi store krav til driftsledelsen, hvilket dels øger specialiseringen og dels udskiller landmænd med dårligere driftslederegenskaber.

I et globalt perspektiv påvirker udbredelse af ny teknologi også priserne, hvorved bytteforholdet forringes som modvægt til lavere omkostninger.

Ny teknologi bidrager således til en strukturudvikling med større, færre og mere specialiserede bedrifter, idet mindre produktionsenheder kan have vanskeligere ved at kompensere for det faldende bytteforhold og kan mangle den fornødne kapital og de fornødne kompetencer.

Som en sideeffekt af ny teknologi er det ligeledes sandsynligt, at skellet mellem heltids- og deltidslandmænd bliver større, idet deltidslandmænd ikke i nær samme grad vil være offensive med ny teknologi. Det favoriserer heltidslandmændene i form af bedre effektivitet og innovation.

Udvikling og implementering af ny teknologi i landbruget forventes at fortsætte i højt tempo.

Politik og lovgivning

En række forhold, der enten hæmmer eller fremmer strukturudviklingen, kan i forskellig grad påvirkes politisk. Jo mere erhvervsvenlig strukturpolitik, desto bedre betingelser har den enkelte virksomhed for at udvikle sig i retning af den optimale størrelse og det mest lukrative forretningsområde.

Strukturudviklingen er i Danmark og EU undertiden forsøgt forhindret eller forsinket gennem diverse reguleringer, såsom begrænsninger på størrelsen af bedrifterne, harmoni- og arealkrav, afstandskrav og betingelser i forbindelse med ejerskifte, såsom fortrinsstilling, bestemmende indflydelse for landmanden mv. Landbrugsloven har værnet om selvejet og sammenhængen mellem ejer og bruger. National og international lovgivning har ofte tilgodeset mindre landbrug – især af hensyn til de mindre udviklede lande - og revisionerne af den danske landbrugslov har typisk haft et efterslæb i forhold til mange landmænds ønsker og behov, når de har efterstræbt stordriftsfordele oa. Ligeledes har anden lovgivning, for eksempel inden for miljø, påvirket - ofte begrænset - strukturudviklingen.

Modsat er strukturudviklingen fra politisk hold også blevet støttet via lovgivningen – i særlig grad specialisering og anvendelse af ny teknologi – i form af støtte til investeringer, etablering, landdistriktstøtte, markedsstabilisering oa.

Landbrugets strukturudvikling begrænses på afgørende områder i Danmark. Det skyldes, at der er en stor holdningsmæssig variation i befolkningen og blandt politikerne i spørgsmålet om samspillet mellem landbrugserhvervet, miljø, natur, dyrevelfærd og klima. Det overordnede vilkår givet gennem politik, lovgivning og infrastruktur forventes fortsat at indeholde elementer, der dels er understøttende og dels er begrænsende for landbrugets strukturudvikling.

Der er i grove træk bred politisk enighed om principperne bag målrettet miljøregulering, men der er fortsat en udfordring med fordelingen af hensyn mellem miljø og erhverv, ligesom der fortsat er udfordringer med andre forhold, der kan påvirke strukturudviklingen, såsom modeller til at smidiggøre ejerskifte og muliggøre nye ejerformer inden for landbruget.

Internationalt kan EU's landbrugspolitik med diverse støtteordninger samt graden af liberalisering af produktion og verdenshandlen påvirke strukturudviklingen, da det påvirker pris- og markedsstabiliteten. Eksempler herpå er åbning af nye markeder og afskaffelse af mælkekvoteordningen. Det kan ligeledes opstå større og mere svingende indkomstforskelle mellem driftsgrenene og dermed forskyde driftsgrenenes indbyrdes attraktivitet. Jo højere volatilitet, desto mindre attraktiv er driftsgrenen med mindre højere indtjening kompenserer for den højere risiko.

På sigt går tendensen i retning af generelt reduceret støtte, især til større bedrifter, større liberalisering af produktion og handel samt inddragelse af miljø, klima og landdistriktspolitik mv.

Infrastruktur

Infrastruktur skal i denne sammenhæng forstås bredt og dækker blandt andet områder som uddannelse og forskning, arbejdsmarked, kommunikationskanaler, distribution, transport mv. Infrastrukturen er på mange måder et resultat af strukturpolitikken og lovgivningen, og på samme måde gælder, at jo smidigere infrastruktur, desto bedre betingelser har den enkelte virksomhed for at udvikle en optimal størrelse inden for et lukrativt forretningsområde.

Dansk landbrug har som udgangspunkt en velfungerende infrastruktur på de fleste områder, hvilket gavner erhvervets konkurrenceevne.

Økonomi og konjunktur

Der er generelt set store udsving i landbrugsvirksomheders indtjeningsforhold.

Under højkonjunkturer er der traditionelt både ønske om og mulighed for at udvikle virksomheden og måske overtage andre ejendomme. Modsat er der økonomisk mulighed for, at flere landbrug kan opretholdes i en længere periode end ellers, hvorved tvungne salg begrænses, og opkøb er dyrere, da landbrugsaktiver ofte er højere prissat. Hvis landbrugets højkonjunktur er sammenfaldende med højkonjunktur i den generelle økonomi, kan der dog opstå mangel på arbejdskraft, da landbruget i så fald konkurrerer om arbejdskraften med andre ofte højere lønnede erhverv.

Under lavkonjunkturer er der færre, der ønsker at ekspandere, og kreditmulighederne er mere begrænsede. Modsat kan der være et incitament for den finansielle sektor til at ejerskifte bedrifter med dårlig økonomi, ligesom landbrugsaktiver kan være billigere at erhverve.

Et andet aspekt er, at store virksomheder har en forholdsvis stor andel af faste omkostninger og relativt små variable omkostninger. Det besværliggør tilpasning i dårlige perioder i nogle driftsgrene, især kvæg, hvorved indtjeningen relativt set falder mere i store end i små virksomheder. Derved begrænses muligheden for at ekspandere for de i forvejen store virksomheder yderligere, mens mindre virksomheder relativt set bedre kan egenfinansiere ekspansion. Og omvendt i perioder med god indtjening.

Strukturudviklingen kan foregå forskelligt ved stigende og faldende priser og indkomster. Tilpasningen er ofte større ved prisstigninger end ved prisfald.

Finansieringsforhold, ejerformer og demografi

Velfungerende forhold vedrørende kredit- og kapitalformidling samt ejerskifte er en del af den brede infrastruktur, som er afgørende for, om landbruget er konkurrencedygtigt.

Landbruget har indtil finanskrisen hovedsageligt været finansieret ved realkredit- og bankfinansiering. Traditionelt har ejer- og generationsskifter kunnet få op til 70 pct. realkreditfinansiering samt restfinansiering i et pengeinstitut. Efter finanskrisen har skærpede krav til kreditinstitutterne medført skærpede krav til egenkapitalfinansiering, hvorved den traditionelle finansierings- og ejermodel er kommet under pres. Samtidig er bedrifterne blevet stadig større og mere kapitalkrævende.

Det har blandt andet ført til større fokus på og anvendelse af forpagtning, leasing crowdfunding, sælgerpantebreve, earn out, pensionskasser og andre eksterne investorer i ind- og udland. Der er tillige etableret en række ordninger i statsligt regi, såsom Vækstfondens Vækstlån, Etableringslån og DLK. Det har bidraget til at løse en fastlåst situation for en række bedrifter, men ordningerne er for sparsomme til at løfte hele erhvervet. De statslige ordninger vil dog fortsat udgøre et positivt supplement til anden landbrugsfinansiering.

Alt i alt er landskabet inden for finansieringsløsninger mere komplekst i dag end før finanskrisen.

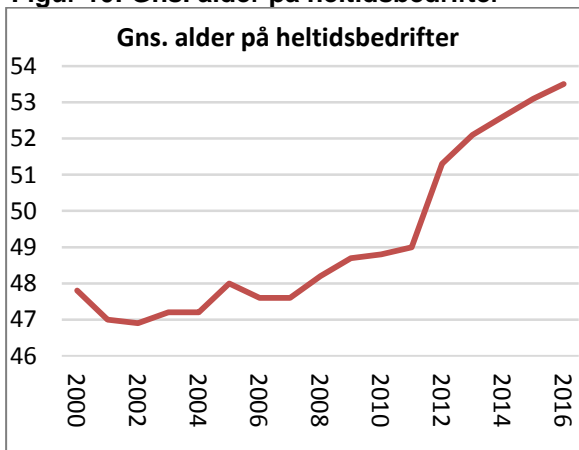
Adgang til finansiering og kapital er fortsat en stor udfordring, da en række af de supplerende finansieringskilder endnu ikke er modnet, eller hindres af skattemæssige og institutionelle forhold. Samtidig kan store dele af landbruget have vanskeligt ved at leve op til investorernes krav vedrørende forholdet mellem afkast og risiko.

Udfordringen med at finde passende finansiering forstærkes af en løbende aldring af landmændene, som især har taget fart efter 2010. Den stigende alder medfører et øget behov for ejerskifter og dermed finansiering.

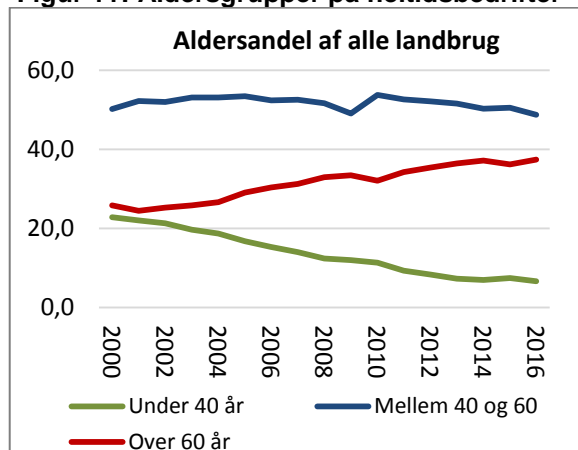
Gennemsnitsalderen på heltidsbrug er siden finanskrisen steget fra under 49 til nu over 53 år.

En af de væsentligste årsager til den stigende gennemsnitsalder er, at strukturudviklingen bremsede op i årene efter finanskrisen, hvorved ældre landmænd, der var klar til generationsskifte i højere grad end tidligere forblev i erhvervet.

Figur 10: Gns. alder på heltidsbedrifter

Figur 11: Aldersgrupper på heltidsbedrifter

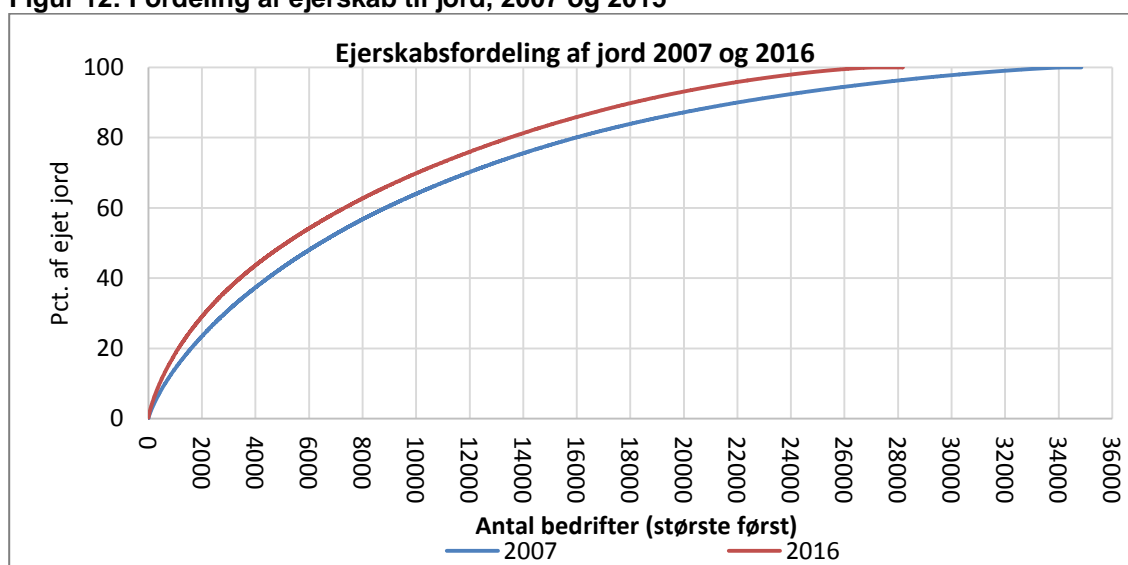

Opdelt i grupper under 40 år, 40-60 år og over 60 år er andelen af landmænd under 40 faldet fra en fjerdedel til under 10 pct. Andelen af landmænd over 60 år er steget fra en fjerdedel til ca. 40 pct.

Stigende gennemsnitsalder i landbruget kombineret med større bedrifter og større koncentration af ejerskab til jord gør, at udfordringerne med generationsskifte næppe bliver mindre i de kommende år.

Med færre og større bedrifter sker der en koncentration af ejerskabet til jorden. Hvor 6.420 bedrifter tilsammen ejede 50 pct. af jorden i 2007, var det ”kun” 5.140 bedrifter i 2016. Det skal dog bemærkes, at antallet af landmænd i denne periode er faldet fra ca. 36.000 til ca. 28.000 (ekskl. hobbybrug). I procent ejes 50 pct. af jorden således af ca. 18 pct. af landmændene i både 2007 og 2016.

Figur 12: Fordeling af ejerskab til jord, 2007 og 2015

Fremadrettet forventes der større differentiering i produktion og ejerskab, hvor tre hovedgrupper af landbrug vil skille sig ud; traditionel landbrugsproduktion med fuldt selveje, stordrift i selskabsform samt nicheproduktion, typisk som selveje. Den større differentiering i produktionen og ejerskab skaber behov for forskellige kombinationer og varianter af finansieringsløsninger og ejerformer.

Tabel 6: Finansieringsmuligheder

Traditionel produktion (fuldt selveje)	Stordrift i selskabsform	Nicheproduktion (typisk selveje)
Vækstfonden etableringslån	Vækstfonden etableringslån	Vækstfonden etableringslån
Earn-out	Earn-out	Earn-out
Sælgerpantebreve	Ekstern kapital-indskud	Ekstern kapital-indskud
Ekstern investor-lån	Sælgerpantebreve	Sælgerpantebreve
Crowdfunding	Ekstern investor-lån	Ekstern investor-lån
Pengeinstitut	Erhvervsobligationer	Crowdfunding
Vækstfondens vækstlån	Crowdfunding	Pengeinstitut
Realkreditfinansiering	Pengeinstitut	Vækstfondens vækstlån
	Vækstfondens vækstlån	Realkreditfinansiering
	Realkreditfinansiering	

For nærværende er godt 10 pct. af landbrugsejendommene ejet af selskaber, og andelen er svagt stigende. Hovedparten af selskaberne er IS'ere, og ofte ejer i familiefællesskaber, for eksempel i forbindelse med generationsskifte. De selskabsejede landbrugsejendomme er relativt større end selvejede landbrug og står derfor for en større del af produktionen (over 20 pct.).

Tabel 7: Ejerformer

2015	Alle bedrifter	Heltid
Enkeltmandsvirksomheder	25.541	Ca. 9.300
Interessentselskaber	2.269	Ca. 1.000
Anpartsselskaber	747	200-300
Aktieselskaber	279	Ca. 100
Fonde og foreninger	253	Ca. 50
Øvrige virksomhedsformer	110	Ca. 10

Strukturudviklingen med stadig større landbrugsvirksomheder og krav om større andel af ansvarlig kapital har medført, at **traditionel landbrugsproduktion med fuldt selveje** er under pres. De større finansieringsbehov ved investeringer og ejerskifte kræver adgang til mere ansvarlig lånekapital end tidligere, og det er vanskeligt at finde finansieringskilder udover Vækstfondens ordninger og eventuelle eksterne investorer. Det kan således være vanskeligt at foretage ejerskifte, medmindre sælger medvirker til finansieringen via et sælgerpantebrev, eller indgår aftale med en køber, der er berettiget til skattemæssig succession. Små virksomheder med fuldt selveje kan have endnu større udfordringer med at finde kapital eller emne til succession.

På grund af de vanskelige finansieringsforhold kan en yderligere ulempe ved fuldt selveje i fremtiden desuden være utilstrækkelige investeringer i virksomheden.

Alternativ til investeringer og ejerskifte er (bort)forpagtning, som i stigende grad anvendes. Fremtidens udbydere af bortforpagtning er foruden nuværende ejer også kommende arvinger samt kapital- og pensionsfonde. I fremtiden kan det heller ikke udelukkes, at en del af finansieringen kan komme fra enten leverandører eller aftagere af landbrugsvirksomhedens produkter. Udfordringerne med manglende finansieringskilder, glidende generationsskifte og bortforpagtning kan dog langt hen ad vejen løses mere smidigt, hvis landbrugsbedrifterne omdannes til selskaber.

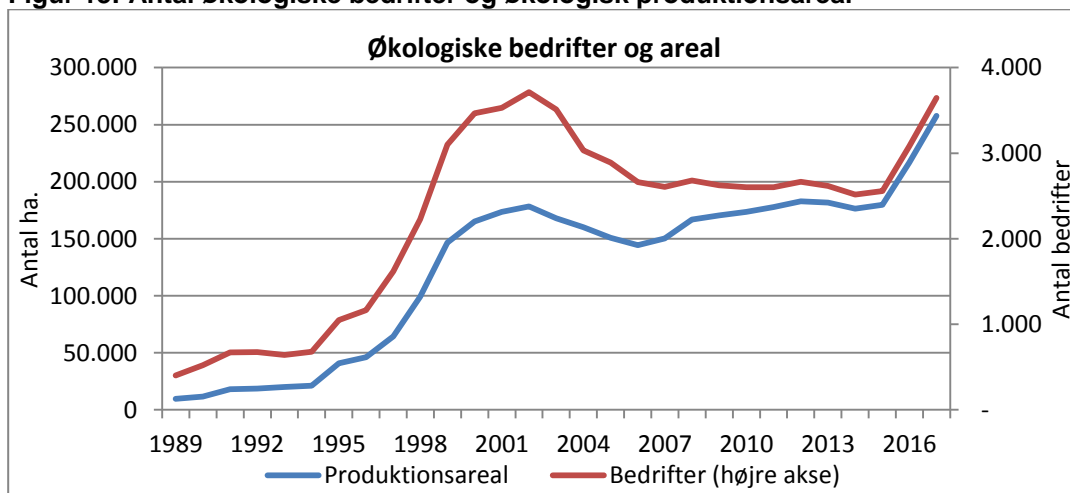
Landbrugsvirksomheder drevet som **stordrift i selskabsform** åbner for flere potentielle finansieringskilder med indskud af ekstern kapital. Eksterne investorer kan skyde penge ind i virksomheden enten som investeringsobjekt eller som medejerskab. Medejerskabet kan også deles med familiedlemmer eller medarbejdere, for eksempel i forbindelse med overdragelse med succession. Der er flere forskellige kilder til ekstern kapital, for eksempel Vækstfonden, andre etablerede landmænd, leverandører og aftagere, private velhavere samt kapital- og pensionsfonde. Der findes p.t. eksempler på alle de ovennævnte, og fremgangsmåden er typisk opkøb af hele landbrugsvirksomheder, som enten drives i fuldt omfang eller opsplittes i mark og husdyrbrug, som efterfølgende bortforpagtes og udlejes. Drift i fuldt omfang varetages af en kvalificeret landmand, som ofte også får mulighed for at være medinvestor, dog under betingelse af, at fondene og ikke landmanden har bestemmende indflydelse.

Nicheproducenter har ofte højere afsætningsrisiko og mødes med krav om relativt større egenkapital. Undertiden har nicheproducenten dog fordel af en god historie/godt formål, som kan tiltrække supplerende ekstern kapital fra investorer eller crowdfunding. Ligeledes findes eksempler på foreninger eller fælleseje. Generelt er der dog risiko for, at nicheproducenter uden ekstern kapital eller strategiske samarbejder må imødegå højere finansieringsomkostninger som følge af større indtjenings- og afsætningsmæssig usikkerhed

I fremtiden vil flere store landbrugsvirksomheder drives i selskabsform. Udfordringerne med at etablere passende og tilstrækkelige institutionelle rammer vedrørende finansiering og kapitalfremskaffelse kan dog generelt forventes at dæmpe strukturudviklingen i landbruget i de kommende år.

Økologi

Figur 13: Antal økologiske bedrifter og økologisk produktionsareal

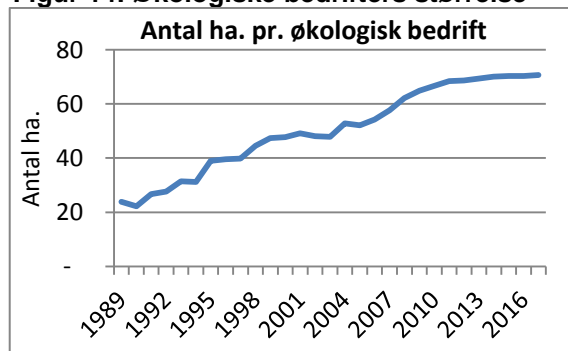
* 2017 pr. november

Økologien oplever en periode med vækst i antal bedrifter og andel af hektar, omlagt til økologisk drift. Aktuelt blev der i 2017 etableret over 325 nye økologiske bedrifter, så der i oktober 2017 er 3.648 bedrifter mod 2.277 økologiske bedrifter i januar 2015. Eksempelvis ønsker Arla at udvide den økologiske mælkeproduktion med tilsammen 50 pct. i 2017 og 2018.

Tabel 8: Økologiske bedrifter, 2016

Husdyrgruppe	Antal	Pct.-andel af økol. bedrifter	Gns. antal dyr pr. bedrift
Malkekøer	336	11,5	159
Ammekøer	511	16,1	14
Svin	195	6,1	1.452
Får	260	8,2	38

Figur 14: Økologiske bedrifters størrelse

Den økologiske produktion i Danmark er overvejende efterspørgselsdrevet. Når forbruget overstiger produktionen, og når forbrugerne er villige til at betale en tilstrækkelig merpris for økologiske varer, er

det muligt for den økologiske producent at opnå en tilstrækkelig attraktiv pris til at ville opretholde eller omlægge til økologisk produktion. Dertil kommer et antal - primært mindre - producenter motiveret af ideologiske hensyn.

De senere års stigende efterspørgsel i Danmark og udlandet har medført relativt høje priser på økologiske produkter og en øget tilbøjelighed til at omlægge til økologisk drift. Væksten er primært foregået gennem afsætning i detailledet og food-sektoren i Danmark, men også eksporten er steget. På sigt forventes eksporten at kunne bidrage med yderligere vækst.

Årsagen til den stigende efterspørgsel efter økologiske varer kan findes i forbrugertrends, som primært har sammenhæng med præferencer samt to af de mest betydende samfundsmæssige megatrends; generel befolkningstilvækst og øget købekraft fra en voksende global middelklasse. Sidstnævnte er særlig vigtig for økologi på grund af merprisen. Begge trends ventes at fortsætte, ligesom det kan give muligheder for økologien, at det globale og købestærke marked går mod yderligere differentiering.

Med hensyn til præferencer angiver danske forbrugere - ifølge en undersøgelse fra L&F i 2015 - færre sprøjtemidler, øget dyrevelfærd, bedre miljø og drikkevand og sundhed som de vigtigste årsager til at købe økologiske fødevarer.

Miljø og natur

Der foretages i disse år et grundlæggende paradigmeskifte i reguleringen af landbruget, hvor der sker en bevægelse væk fra generelle vilkår til mere **målrettede indsatser**. Det kommer blandt andet til udtryk i diverse natur- og miljødirektiver og de opfølgende nationale initiativer som for eksempel fødevarer- og landbrugspakken og Grønt Danmarkskort.

Indtil nu er alle landmænd stort set blevet reguleret ens, så alle har haft samme begrænsninger på, hvor meget de må gøde o.lign. Men dels er der forskel på det enkelte natur- eller vandområdes sårbarhed, og dels er der forskel på, hvor meget den enkelte bedrift påvirker vandmiljøet og naturen.

I de kommende år vil en række konkrete miljøinitiativer have afgørende indflydelse på strukturen i landbruget. Det gælder blandt andet **vandområdeplanerne**, hvor især konkrete reduktions- og udtagningsmål for vandoplandene til fjordene i nogle områder kan blive en udfordring for intensiv landbrugsproduktion, med mindre der foretages diverse miljøinvesteringer for at tilbageholde næringsstoffer.

I forhold til søerne bliver der restriktioner på fosfor, og det kommer også til at påvirke husdyrproduktionen. Også skærpede krav til dyrkningsfladen for at beskytte drikkevandsforsyningen kan komme på tale. Og endelig må der også forudses fortsat stærk fokus på vandløb, hvor der tilstræbes en balance mellem beskyttelse og afledning, idet der qua blandt andet ændret klima bliver stadig flere områder, der dør med at få afledt tilstrækkelige mængder vand fra markerne

Udover beskyttelse af vandområder foregår der initiativer til beskyttelse af **biodiversitet**, udtryk i blandt andet Natura 2000 målene. Målsætningen er at standse tabet af biodiversitet inden 2020, men fokus vil være på, at der sker pleje på de naturarealer, der allerede eksisterer. Dog vil der i kraft af Natura 2000-planlægningen skulle skabes nye naturarealer og med Grønt Danmarkskort vil der komme initiativer for at forsøge at binde eksisterende naturområder sammen.

I forhold til restriktioner på husdyrbrug så vil naturudpegninger fortsat fylde meget i forhold til at få tilladelser og godkendelser af husdyrproduktioner. Det kan blive svært at udvikle produktionen i visse områder og at finde plads til de meget store anlæg. Ved miljøgodkendelse og revurdering kan enkelte husdyrbrug meget nær sårbar natur blive stillet over for et krav om afvikling af hele eller dele af produktionen i takt med nedslidningen af anlægget.

Endvidere ventes udtagning af organogene jorde – i størrelsesordenen ca. 40.000 – 45.000 ha. inden 2030 – af klimamæssige hensyn. Og endelig besluttede Folketinget i 1989 at Danmarks **skovareal** skal fordobles i løbet af en trægeneration, dvs. 80-100 år. I løbet af denne periode skal skovlandskaber dække mellem 20 og 25 pct. af landarealet.

Nogle af miljøinitiativerne spiller sammen, for eksempel indgår målsætningen om større skovareal som bidragyder i vandmiljøplanerne.

Med ovenstående in mente bliver det vigtigere end nogensinde at overveje, hvor man skal etablere sig, og hvor man skal satse på at udvikle husdyrproduktioner.

Bioenergi

De mest almindelige biomasser til energiformål, som landbruget producerer på nuværende tidspunkt og formodentlig også i de kommende år, er halm og energitræ.

Anvendelsen af **halm** til energiformål har i de senere år været under pres, da flere store fjernvarmeværker har fravalgt halmen og i stedet benytter importeret flis. Årsagen er blandt andet de klimamæssige ændringer med stigende mængder nedbør. Alternativ anvendelse af halm til biogas ventes at stige, dog kan biogasanlæggene maksimalt modtage 30 pct. af den halm, der i dag bliver anvendt i fjernvarmeværkerne. En anden alternativ anvendelse af halm er isoleringsmateriale i byggeindustrien.

Produktionen af **energitræ** som f.eks. pil og poppel har været forsøgt udvidet i flere år, det er indtil videre ikke lykkedes. Det skyldes primært at høstomkostningerne på dansk produceret flis er for høje i forhold til energiindholdet sammenlignet med importeret flis. Skovflis fra de danske skove har en bedre konkurrenceevne.

Strukturudviklingen inden for landbruget vil have meget lidt indflydelse på produktionen af halm, græs og energitræ, da afgrødevalget i højere grad afhænger af markedsforholdene.

Produktion af **biogas** kan have større betydning for strukturudviklingen. Store bedrifter kan lettere foretage en ressourceoptimering, hvor restprodukter fra produktionen kan indgå som biomasse. Bygning af egne biogasanlæg sker i stigende omfang på store bedrifter for at udnytte deres husdyrgødning og restprodukter fra afgrøder bedre. Miljømæssige stramninger inden for tildeling af kvælstof og fosfor til følsomme arealer kan endvidere håndteres via separering af den afgassede biomasse fra biogasanlæggene. Aktuelt er der ca. 8-10 nye, større gårdbiogasanlæg på vej, og tendensen med flere producenter af biogas ventes at fortsætte.

Muligheden for at kombinere energiproduktion i landbruget med reduktion af diverse restprodukter og emissioner fra landbruget kan forventes at indgå som væsentligt element i den fremtidige udmøntning af målrettet miljøregulering og opfyldelse af klimamål.

Specifikt for de største driftsgrene

Kvægsektoren

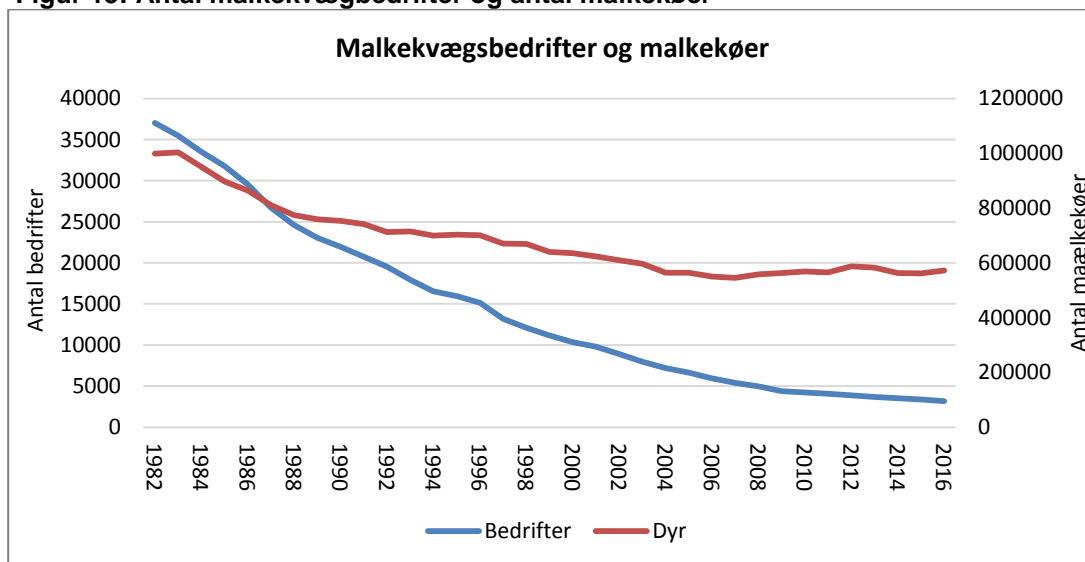
Kvægsektoren består af sektorerne malkekvæg, slagtekalve og kødkvæg, hvor malkekvæg er den økonomisk mest betydende sektor.

Malkekvæg

Den globalt stigende efterspørgsel efter fødevarer de kommende år ventes også at gælde mælkeprodukter. Mælkeproduktionen ventes ligeledes at stige, og der vil være en tendens til, at mælkeproduktionen flytter til egne af verden, hvor klimaforholdene passer til mælkeproduktion, blandt andet det nordeuropæiske græsbælte, som Danmark er en del af.

I lighed med de andre store eksportsektorer inden for landbruget, herunder svine- og minksektorerne, forventes den danske mælkesektor fortsat at drage fordel af forbrugertrends i retning af fødevarer, som kan relateres til sundhed, fødevarer sikkerhed, klima og dyrevelfærd.

Figur 15: Antal malkekvægbedrifter og antal malkekøer

Malkekvægsektoren er den sektor, der har oplevet den voldsomste strukturudvikling. I de seneste 35 år er antallet af bedrifter rundt regnet halveret hver 10. år, så der i 2017 kun er ca. 3.000 bedrifter med malkekvæg mod 37.000 bedrifter i 1982. Mælkeproduktion foregår i dag kun på heltidsbedrifter.

På grund af den globale konkurrence og adgangen til kapital vil den væsentligste driver for strukturudviklingen fremover være ønsket om større rentabilitet. Kun de dygtigste mælkeproducenter får mulighed for at udvikle bedriften.

Den gradvise liberalisering af mælke markedet har betydet større udsving i mælkepriserne. Det bidrager til at favorisere de dygtigste mælkeproducenter med en lav nulpunktpris og tilstrækkelig buffer til at modstå de tilbagevendende lavkonjunkturer.

Derudover vil teknologiudviklingen og miljølovgivningen fremme strukturudviklingen i malkekvægsektoren. For eksempel vil udfasning af bindestalde bidrage til, at mindre produktioner lukker. Et eventuelt kunde- og forbrugerkrav om, at malkekøerne skal på græs i sommerperioden kan svække struk-

turudviklingen og dermed den danske malkekvægsektor på grund af dårligere arrondering til afgræsning på de store bedrifter.

Mælkekvoterne har, indtil de ophørte pr. 1. april 2015, været styrende for mælkeproduktionens størrelse. Siden da er produktionen gradvist vokset og forventes at nå op på seks milliarder kilo mælk i løbet af 4-5 år, uden at antallet af køer stiger væsentligt. Det sidste kan blive en vigtig parameter, da antallet af malkekøer kan få betydning for, hvor vanskeligt kvægsektoren får ved at opfylde eventuelle reduktionskrav i udledning af klimagasser.

Slagtekalve

Slagtekalveproduktionen i Danmark er tæt forbundet med malkekvægsektoren, idet de fødte tyrekalve enten fedes op på store specialiserede heltidsbedrifter i Danmark, på mindre deltidsbrug eller eksporteres. Antallet af bedrifter med specialiseret handyrproduktion ventes at falde i takt med faldet i antallet af bedrifter med malkekvæg.

Økonomien i at opfede handyr er stærkt afhængig af EU-støtte knyttet til produktionen. I 2005 blev den største del af støtten afkoblet fra produktionen, og i 2012 skete der en yderligere reduktion i den produktionsbetingede støtte, som blev reduceret til cirka 400 kr. pr. slagtekalv/ungtyr. Det medførte, at eksporten af spædkalve til Holland steg kraftigt. Den produktionsbetingede støtte er fra 2015 øget til cirka 750 kr. pr. kalv, hvilket – i hvert fald midlertidigt - har reduceret eksporten.

Udviklingen i slagtekalvesektoren vil i de kommende år afhænge af størrelsen af den produktionsbetingede støtte og af udviklingen i malkekvægsektoren. Den overordnede driver er slagtekalveproduktionens konkurrenceevne i forhold til den hollandske kalveproduktion. Den nuværende EU-ordning med mulighed for støtte knyttet til produktionen gælder til 2021. Hvad der sker derefter er endnu uvist.

Antallet af bedrifter, der producerer slagtekalve af malkekvæg- og/eller krydsningsrace, ventes fortsat at falde, og produktionen koncentrerer på store specialiserede enheder. I 2016 blev 21 pct. af handyrene således produceret på bedrifter med over 1.000 handyr. I 2006 var det kun 4 pct.

Kødkvæg

Kødkvægproduktionen i Danmark foregår i helt overvejende grad på deltidsbedrifter. Den væsentligste driver for at have kødkvægproduktion på deltidsbedrifter er interessen for kvæg i kombination med mulighed for at få afgræsset ekstensive græsarealer samt at anvende eksisterende driftsbygninger. Rekrutteringsgrundlaget har typisk været landmænd, ofte malkekvægbrugere, som ønsker at trække ned på grund af alder, eller andre personer som har eller har haft tilknytning til landbruget.

Antallet af ammekøer har de senere år været godt 12 køer i gennemsnit pr. bedrift. I 2016 var der knap 7.500 bedrifter med ammekøer, en tilbagegang på 1.500 i forhold til 2006. Antallet af bedrifter ventes fortsat at falde. Udviklingen i antallet af ammekøer vil især afhænge af interessen for kvæg og af udviklingen i relation til naturpleje. Trenden med færre landmænd, og dermed et mindre rekrutteringsgrundlag, trækker udviklingen henimod færre ammekøer, mens ønsket om mere naturpleje via afgræsning med kvæg kan være med til at forbedre forretningsgrundlaget for at have kødkvæg.

Svinesektoren

Antallet af integrerede bedrifter falder mest, efterfulgt af bedrifter med hhv. søer og slagtesvin. Ejere vælger således oftest en specialiseringslinje, som enten er søer eller slagtesvin. De integrerede bedrifter leverer dog fortsat ca. 40 pct. af alle landets slagtninger. De har ca. 1,4 gang færre søer end de specialiserede smågriseproducenter, men ønsker de at ekspandere, skal de ofte udbygge både so og slagtesvinesiden samtidigt.

Strukturudviklingen inden for svinesektoren kan ikke beskrives præcist via hvem der ejer produktionsanlægget, men kun som summen af forpagtede og egne stalde tilknyttet via et CVR nummer. Da en ejer kan have flere CVR numre, kan strukturudviklingen mod færre svinebedrifter ikke følges helt eksakt.

Mark og stald er blevet skilt ad i 2016, hvilket letter den samlede miljøgodkendelse for svineproducenter. Den nye husdyrgodkendelsesbekendtgørelse i 2017 åbner for at godkendelse gives på stalden og ikke i forhold til producerede grise. Det giver svinesektoren øget fleksibilitet, hvor specielt slagtesvineproducenter kommer til at nyde godt af ordningen. For branchen som helhed kan slagtesvineproducenter nu bedre fungere som en buffer ved reduceret eksport, hvis bunden skulle falde ud af smågrisemarkedet, da det vil kunne betale sig at sænke slagtevægten mod at lave flere slagtesvin, hvis smågrisene bliver "for" billige som i 2015.

Andre karakteristika ved en sammenligning mellem slagtesvine- og smågriseproduktion:

- Bedrifter med søer er mere afhængige af økonomien i svineproduktionen fremfor afgrøder, og dækningsbidraget fra svineproduktionen er langt større end fra planteproduktionen. Omvendt har slagtesvineproducenterne ofte større dækningsbidrag fra planteproduktion end svineproduktionen.
- Produktion af smågrise er mere arbejds- og kapitalkrævende end slagtesvin.
- For rene slagtesvineproducenter udgjorde svin i gennemsnit ca. 19 pct. af anlægskapitalen i 2014-2016, mens den for smågrisebedrifter udgjorde ca. 31 pct.
- Stordriftsfordele på lokalitetsniveau er større hos smågriseproducenter end slagtesvin på medarbejdersiden. Rigtigt store slagtesvinelokaliteter i Danmark er også oftest begrænset af placeringen på grund af lugtgener.

Den relative fordeling mellem slagtesvine- og smågriseproduktion påvirkes også af den relative rentabilitet mellem sektorerne. For eksempel har 2016 og 2017 været gode år for smågriseproducenterne på grund af høje smågrisepriser, men af samme årsag kun moderat gode for slagtesvineproducenter. Sådanne forskydninger kan kortvarigt påvirke de relative produktionsmængder, hvor udlandet fungerer som "buffer". Da bytteforholdene skifter over tid, har den relative økonomi mellem sektorerne dog kun betydning på kort- og mellemlangt sigt.

Rammevilkårene for svineproduktionen er de seneste år blevet forbedret - fødevarer- og landbrugs-pakken fra foråret 2016, en gradvis fjernelse af PSO-afgiften, moderniseringsstøtte til stipladser i slagtesvineproduktion samt adskillelse af mark og stald ved miljøgodkendelser – og har medført bedre økonomi i svineproduktionen.

Smågrise

2017 har været et specielt godt år for eksportører af smågrise med historisk høje priser. Danske smågriseproducenter har tilmed en permanent lavere fremstillingspris end konkurrenterne for en 30 kg. gris. Derfor klarer de sig bedre end konkurrenterne i perioder med lave smågrisepriser. Der er dog en tendens til, at forspringet indsnævres, samtidig med at den gennemsnitlige transportafstand for en dansk eksportgris øges med øgede eksportudgifter til følge.

Der er store migrationer i griseflowet i Europa. Vores væsentligste aftager af smågrise, Tyskland, eksporterer selv mange smågrise til Østeuropa, samtidigt med, at de importerer mange smågrise fra Danmark og Holland. Spansk svineproduktion er også konkurrencedygtig på fremstillingsprisen for en 30 kg's smågris. De forventes i stigende grad at ville eksportere til Italien og måske det sydlige Østeuropa.

Forskellige nationale regler for kastration af hangrise og brug af halekupering kan også give anledning til mindre eksport af smågrise.

Samlet set kan disse forhold give incitament til øget slagtesvineproduktion i Danmark.

I de seneste ti år fra 2006-2016 er fravænnede grise pr. årssø steget fra 25,9 til 32,1 eller 0,62 gris pr. sø årligt. Specielt de sidste 2 år har der været stor fremgang, via en forbedret ornesædkvalitet som alene hævede levendefødte med ca. 0,3 grise/kuld udover den normale fremgang.

Med godt ca. 1 mio. søer konstant i danske svinestalde over årene medfører avlsfremgangen, at smågriseproduktionen er steget med over 6,2 mio. grise de seneste ti år. I 2006 blev der eksporteret ca. 4,3 mio. levende svin, i 2016 13,3 mio. svin.

Den store avlsfremgang, gør at der nu med 6-8 års mellemrum forventes en udbygning af farestalde for at kunne kuldudjævne til et passende antal grise ved søen. Alternativet er en nedgang i søantallet på den enkelte lokalitet. Pga. avlsfremgangen er der også stigende behov for en udbygning af antal smågrisepladser eller øget forpagtning/køb af svinestalde med indlagt varme. Der ses en tendens til øget salg af 7 kg eller grise under 20 kg, på grund af pladsproblemer i smågrisealden.

Der forventes en fortsat koncentration og specialiseringsgrad i den danske smågriseproduktion. De mindre producenter med nogen slagtesvineproduktion forventes at gå imod mere full-line, dvs. udbygge slagtesvinedelen, fordi puljemarkeder til tider kan være meget hårde for bedrifter med relativt få smågrise til salg. De store smågriseproducenter forventes at gå imod endnu mere specialisering.

Slagtesvin

Fødevarer- og landbrugspakkens øgede gødningsnormer gavner især slagtesvineproducenterne, da de har det største behov for harmoniareal og større foderproduktion. Med de gamle harmoniregler blev gyllen ofte foræret bort til planteavlere i områder med stor husdyrtæthed trods gødningsværdien i gyllen. Samtidig stiger udbyttet, og det øgede proteinindhold i kornet mindsker behovet for og prisfølsomheden overfor importeret soyaskrå.

Slagtninger i Danmark er faldet fra 20,1 mio. i 2006 til 17,8 mio. slagtninger i 2016. Manglende investeringslyst har medført at strukturudviklingen med hensyn til stipladser pr. slagtesvinelokalitet har

ligget stort set stille. Mange små slagtesvinelokaliteter er dog blevet købt eller forpagtet ud, så der på bedriftsniveau også for slagtesvineproduktionen har været en stor ændring i bedriftsstrukturen.

For at sikre udnyttelsen af deres slagtekapacitet, tilskynder slagterierne slagtesvinebedrifter til at øge produktionen via et progressivt mængdetillæg på op til 40 øre/kg. svinekød. Grænsen for at kunne få ekstra for de marginalt sidst leverede grise øges løbende, hvilket holder den økonomiske nytteværdi af til stadighed at øge produktionen intakt.

I 2016-2018 kan der via en moderniseringsstøtteordning opnås tilskud til slagtesvinestalde. Ved barmarksprojekter kan der opnås tilskud på 860 kr. pr. stiplads og 740 kr. pr. stiplads ved tilbygning. Det svarer til ca. 20 pct. af prisen for en stiplads. Det bør alt andet lige øge investeringerne i denne gren af svinesektoren.

Der opfordres til, at nye stalde til slagtesvin bygges med varme i stalden. Slagtesvinestalde med varme, kan også bruges som smågrisestalde uden store ændringer. Det må forventes at sådanne stalde bedre holder en høj ejendomsværdi, via flere potentielle købere.

Udover moderniseringsstøtteordningen foregår der innovationsprojekter som har til formål at sænke omkostningen ved at bygge slagtesvinestalde. For eksempel reducerer rundbuehaller prisen pr. stiplads med ca. 700-800 kr. pr. stiplads.

Der forventes en moderat stabilisering af slagtninger af slagtesvin så antal slagtninger i Danmark lander på mellem 18-19,5 mio. i 2025. Det er en nedjustering i Danmark i forhold til tidligere prognoser, hvilket især skyldes vanskelig adgang til finansiering, selv i projekter med tilsagn om moderniseringstilskud.

Slagtesvineproducenternes konkurrenceevne i forhold til udlandet har de senere år været særligt udfordret. De nye, bedre rammevilkår forbedrer slagtesvineproducenters position relativt mest. Konkurrenceevnen målt på fremstillingsprisen samt nye investeringer vil dog fortsat afhængige meget af smågrisepriser og den danske afregningspris i forholdet til udlandet. Store negative forskelle mellem den beregnede smågrisenotering på hjemmemarkedet og diverse puljenoteringer er ødelæggende for slagtesvineproduktion i Danmark.

Planteproduktion

Behovet for arealer til de større og større bedrifter med husdyrproduktion driver stadig i en vis udstrækning udviklingen indenfor planteproduktionen. Ændrede harmoniregler har imidlertid medført et mindre pres på behovet for arealer i forbindelse med husdyrproduktionen.

Også planteproducenterne søger stordriftsfordele i stadig større bedrifter. En af konsekvenserne er faldende maskinomkostninger pr. ha. Omkring halvdelen af stigningen i planteproducenternes dyrkede areal kommer fra forpagtninger.

Som en konsekvens af de større bedrifter bliver afstanden ud til egne og forpagtede marker længere, og det medfører i nogle tilfælde betydelige transportomkostninger. Dermed stiger behovet for en bedre arrondering centreret omkring ejendommen. En af løsningerne er deltagelse i jordfordeling, og Jordfordelingskontoret har da også de senere år gennemført et stigende antal jordfordelinger.

Tabel 9: Jordfordeling

	Antal jordfordelinger	Antal deltagende ejendomme	Antal hektar	Akkumuleret antal hektar jordfordelt siden 2010
2010	11	324	1.949	1.949
2011	10	239	1.402	3.351
2012	8	143	1.060	4.410
2013	11	161	652	5.062
2014	9	266	1.821	6.883
2015	27	637	3.092	9.975
2016	20	436	2.846	12.821

Kilde: Jordfordelingskontoret i Tønder

Der er i den konventionelle planteproduktion stadig større opmærksomhed på de stigende problemer med græsukrudt, der opnår resistens overfor planteværnsmidler. En af de fortrukne løsninger er en større andel af vårsæd i sædskiftet, der balancerer et mindre udbytte ud med færre omkostninger til planteværn. Blandt andet derfor ses en stigende andel af vårbyg på bekostning af vinterhvede og vinterrug.

Under planteproducenternes konjunkturedgang fra 2013 og frem til 2016 har der været en stigende bevidsthed om betydningen af det finansielle beredskab. Det ses blandt andet af faldende kapitalbinding i arbejdskapitalen, primært beholdninger.

Fødevarer- og landbrugspakkens øgede gødningsnormer gav selvsagt planteproducenterne den relativt største gevinst mellem driftsgrenene i form af højere udbytter og højere kvalitet af afgrøderne. Kun ca. halvdelen af rammen for tildeling af kvælstof blev udnyttet. Det vidner om, at der har været et afbalanceret fokus på udbytter ctr. ekstra omkostninger til gødning, det vil sige fokus på bundlinjen.

Bilag I – Definitioner

Antallet og typen af landbrugsvirksomheder afhænger af definitionerne herpå. Definitionen af et landbrug følger Danmarks Statistik, der fra 2010 definerer en landbrugsbedrift som en bedrift, der opfylder blot én af følgende betingelser:

- 1) Et dyrket areal på mindst 5,0 ha
- 2) Et standardoutput på mindst 7.500 euro
- 3) Frugt, bær og planteskole på mindst 1,0 ha
- 4) Grøntsager og jordbær på mindst 0,5 ha
- 5) Væksthus og champignon på mindst 1.000 kvadratmeter
- 6) Mindst 10 stk. kvæg
- 7) Mindst 50 svin
- 8) Mindst 10 søer
- 9) Mindst 20 får
- 10) Mindst 20 geder
- 11) Mindst 1.000 stk. fjerkræ
- 12) Mindst 40 pelsdyr

For definitioner før 2010 henvises til varedeklaration i statistikbanken.dk.

Der skelnes mellem heltids- og deltidslandbrug. Der anvendes en grænseværdi på 1.665 Standard ArbejdsTimer/normtimer.

Opdelingen i driftsgrene sker på baggrund af standardbruttoudbytte. Hvis en landbrugsbedrift har over halvdelen af standardbruttoudbyttet fra en given driftsgren, defineres hele bedriften som sådan.

Som gennemgående kilder til data og grafik anvendes Danmarks Statistik samt SEGES' økonomi-database.